

УДК: 330.83

СИНТЕЗА НА НОВАТА ИНСТИТУЦИОНАЛНА ЕКОНОМИЈА: ПРЕГЛЕД НА НЕКОИ ВИДУВАЊА ОД ТВОРЕШТВОТО НА ДАГЛАС НОРТ

Круме Николоски¹, Влатко Пачешкоски²

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
krume.nikoloski@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Апстракт

Неоинституционализмот и новата институционална економија (НИЕ) егзистирала како алтернатива на новата класична и новата кејнзијанска економија коишто ги прифаќале нивните тврдења и теории. Во пишувањето на овој труд се користени историски и теоретски методи. Во темата на истражувањата се вклучени институциите, организациите и институционалната структура, односно ќе стане збор за Теоријата на институционалните промени. Имено, целта на овој труд е да направи преглед на синтезата на новата институционална економија со акцент на клучните видувања на Даглас Норт.

Клучни зборови: институции, организации, институционална структура, институционална економија, капитал, труд.

SYNTHESIS OF THE NEW INSTITUTIONAL ECONOMY: REVIEW OF SOME VISIONS OF DAGLAS NORTH CREATION

Krume Nikoloski¹, Vlatko Paceskoski²

Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
krume.nikoloski@ugd.edu.mk

Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Abstract

Neo-institutionalism and the new institutional economy (NIE) existed as an alternative to the new classical and new Keynesian economy that accepted their claims and theories. In this paper historical and theoretical methods are used. The research topic includes institutions, organizations and institutional structure, ie the theory of institutional changes will be discussed. Namely, the aim of this paper is to make an overview of the synthesis of the new institutional economy with an emphasis on the key views of Douglas North.

Kew words: institutions, organizations, institutional structure, institutional economy, capital, labor.

1. Вовед

Во фокусот на новата институционална економија (НИЕ) и предмет на истражување се институциите. Приврзаниците на оваа школа ги проучуваат основните политички, социјални и правни правила, во чии што рамки се случуваат процесите производство и размена. Во литературата на научната мисла, НИЕ може да се сретне и под називот трансакциона економија, се користи поради тоа што новата институционална економија ги изучува трансакциите, односно појавата и институционалните трошоците.

НИЕ се потпира на следниве главни тези: прво, односите меѓу економските субјекти во пазарната економија се регулирани и се преплетуваат со институционални механизми, кои се посложени од оние во моделите на потполна конкуренција; второ, општеството е под контрола на правен систем кој создава сопственички односи и на долг рок овозможува опстојување на монополски структури; трето, иако е произлезена од неокласичната (неолибералната) економија, НИЕ и се спротивставува (Стојков, 2008).

Во опфатот на НИЕ постојат неколку групи: синтеза на економија и економската историја (Даглас Норт), Коузова теорема, трансакциони трошоци (Р. Коуз, О. Вилијамсон), Економска теорија на правото на сопственост (А. Алчиан, Г. Демсец), договорни односи, економија на правото (Г. Бекер). Како што кажавме, предмет на истражување во овој труд е синтезата на новата институционална економија со акцент на клучните видувања на Даглас Норт.

1.1 Синтеза на новата институционална економија

Кон крајот на XX век Норт ја истражува проблематиката на институциите и нивните правила, настојувајќи да го објасни закономерниот развој на човековата цивилизација. Тој настојува да докаже

зошто некои институции настануваат и опстојуваат подолго време, додека други се трансформираат релативно брзо или се заменуваат со нови институции. Според Норт (1990), институциите се „правила на играта“ во општеството и општествениот систем. Со нив се воспоставуваат општествени ограничувања кои ги формираат интеракциите меѓу луѓето, а исто така ги намалуваат неизвесностите и обезбедуваат правила за секојдневниот живот. Тој разликува две групи правила на играта: Прво, неформални правила (ограничувања) во кои ги вклучува непишаните општествени правила, конвенциите и самонаметнатите правила на однесување. Поконкретно кажано, тука ги вклучува: културата, традицијата, обичаите и социјалните услови. Неформалните ограничувања потекнуваат од културата, а потоа се пренесуваат од генерација на генерација со знаење и имитација на знаење. Станува збор за меѓународни конвенции кои ги решаваат секојдневните општествени и социјални проблеми. Овие проблеми се креираат спонтано, односно како резултат на дејството и интеракцијата во меѓучовечките односи, а иситите ги следат сопствените интереси. И Второ, формални правила, односно станува збор за ограничувањата коишто се утврдени со устав, закони, административни акти или договори. Тие настануваат со поддршка на државата. Со нив се дефинира хиерархиската структура на општеството или основната структура за донесување одлуки. Имено, со економските формални правила во прв ред се дефинираат сопственичките права, додека со договорите се утврдуваат одредби за конкретна размена. Трето, Норт зборува и за спроведувањето на правилата. Тој разликува три вида: од страна на првиот учесник (самонаметнати правила на однесување), од страна на друг учесник (реципроцитет) и/или од трета страна (општествени санкции или присилба која ја спроведува државата).

Во конкретниот случај, важно е да се потенцира дека Норт инсистира да се прави разлика меѓу институции и организации. Како што веќе истакнавме, според Норт институциите се издначуваат со „правилата на играта“ во општеството и општественото окружување, додека за организациите смета дека се „учесници во играта“. А организациите претставуваат групи на интереси составени од поединци со заеднички цели, создадени како резултат на избор од алтернативи на дадени можности во рамките на постојните ограничувања. Исто така, организациите ги дели на политички (политички партии, парламент, локална влада и регулаторни агенции), економски (претпријатија, синдикати, дукани), општествени (цркви, клубови...) и на крај образовни институции (школи, факултети и универзитети). Според него, институциите можат да имаат влијание на организациите во една земја. Но, исто така, и организациите можат да имаат или да влијаат на промената на формалните правила на играта. Ова значи дека постои меѓусебна интеракција на институциите и организациите во процесот на институционалните промени (Стојков, 2008). Значи, Норт (1995) организациите ги смета дека се „учесници во играта“ и тие се организации коишто имаат исти цели. Конкретно, нивна непосредна цел е да го максимизираат нивниот профит, да опстанат да функционираат како фирми во услови на ограничени ресурси и конкуренција.

Според Норт (1993), овие дефиниции опфаќаат пет предлози кои ги дефинираат суштинските карактеристики на институционалните промени:

[1] Конкуренцијата е клучот за институционалните промени во континуираната интеракција на институциите и организациите во економскиот амбиент;

[2] Конкуренцијата ги присилува организациите постојано да инвестираат во вештини и знаења за да можат да преживеат. Видовите на вештини и знаења кои поединците и нивните организации ги стекнуваат ќе ги обликуваат перцепциите за можностите, а со тоа и избори кои постепено ќе ги менуваат институциите;

[3] Институционалната рамка ги диктира видовите на вештини и знаења за кои се смета дека имаат максимална плата;

[4] Перцепциите се добиени од менталните конструкции на играчите;

[5] Економиите на обемот, комплементарностите и мрежните екстерналии на институционалната матрица ги прават институционалните промени со големо мнозинство и зависни од патот.

Во продолжение, Норт докажува на примерот на Англија и Шпанија како институционалната рамка овозможува постигнување различни резултати. Имено, тој го анализираше и истражувал развојот на Шпанија и Англија во периодот од XV до XVIII век.

Во неговата анализа констатира дека во тоа време Шпанија имала негативно влијание од грабање (пљачкосување) на добра и услуги од Латинска Америка и нивен прилив во земјата. Норт истакнува дека било поинсплатливо да се инвестира во Новиот Свет (Латинска Америка) отколку да се развиваат активности во Шпанија. А, сè додека имало прилив на добра по тој основ, во Шпанија имало висока потрошувачка. Со текот на времето се намалил приливот на добра и услуги и се засилил нападот на сопственичките права во Шпанија. Со други зборови, во државата егзистирало и ограбување во домашната економија. Секако дека овие услови се одразиле негативно на економскиот раст и развој. Затоа, Шпанија долго време била во фаза на стагниција (Стојков, 2008).

Во истото време, Англија не се потпрела на ограбување на Новиот Свет. Како влијателна држава се занимавала со следниве активности: ги развивала домашните институции, ги јакнела сопственичките права, ја респектирала поделбата на власта, и друго. А како резултат на овие активности и институционалните промени, Англија се развивала многу брзо (North, 1990 p.113).

Понатаму, Норт (1990) го разгледува и прашањето зошто институциите се менуваат и кои причини го предизвикуваат нивното менување. Според него, причините може да се групираат во две основни групи: прво, промените на структурата на релативните цени кои бараат луѓето да го преиспитаат своето однесување, и второ, промените во идеологијата, односно на моделот низ кој луѓето го преиспитуваат и осмислуваат светот кој се менува.

Во творештвото на Норт е објаснето и значењето на институциите во општеството. Имено, нивното значење го гледа во тоа што придонесуваат за заштита на сопственичките права со што се создава стимул за примена на нова технологија и користење на успешни начини на производство. Како сопственичко право го смета правото на поединецот на својот труд и своите добра и услуги кои ги поседува, односно право на употреба, приходи од употреба, исклучување други од употреба и размена. Потоа, Норт истакнува дека институциите ѝ овозможуваат на државата да стане значаен учесник во економијата и да се грижи за примена на правилата на економската игра, како и да санкционира престапи во негативна смисла. Учењето и значењето на институциите се состои и во тоа што придонесуваат за правилно однесување на субјектите во една земја или на пониско рамниште. Со еден збор кажано, институциите придонесуваат за економскиот раст и за благосостојбата на сите во една национална економија.

Норт му посветува посебно внимание и на економскиот раст. Тој се интересира, пред сè, за причините (изворите) на економскиот раст. Во тој контекст го истражува економскиот раст и развој на САД и настојувал да го докаже напредокот на сообраќајот меѓу Северот, Југот и Западот на САД. Според него, Југот е производител на памук, Северот станал преработувачки и финансиски центар, а Западот се специјализирал за прехранбени производи и за производство на животински кожи. Врз основа на овој пример, ја тестира хипотезата дека регионалната специјализација овозможува побрз развој на целината (економијата на една земја). Имено, неговите истражувања ја потврдиле таа хипотеза на примерот на САД. Во исто време, Норт објаснува и зошто некои латинскоамерикански држави, кои речиси ги копирале Уставот и некои закони од САД, не постигнале економски резултати. Нивниот неуспех го објаснува со фактот што тие прифатиле напредни формални правила на играта, но ги примениле во непроменети неформални правила. Според него, во земји во кои се силно изразени егалитаризмот и комунитаризмот (недоволно развиени), тешко може да се спроведе успешна концепција за владеење на правото или конституционалните ограничувања на владата (Стојков, 2008).

Сега се поставува прашањето, како една економија може да биде ефикасна во услови на конкурентен пазар? Спорд Норт (1991. p. 98), формално правните економски ограничувања и сопственички права се определени, а се спроведуваат од страна на политичките институции. Потребно е воспоставување на сет економски правила на игра кошто ќе овозможат постигнување на одржлив економски раст. Норт (1991), заклучува дека централното прашање на економската историја и на економскиот развој, е дека треба да се води сметка за развојот на политичките и економските институции и секако да се креира економска средина којашто ќе поттикнува зголемување на продуктивноста.

Норт смета дека економскиот раст е потребен, но не е и доволен услов за развој на современата слобода. Според него, клучот на економскиот раст е аутпутот да расте побрзо од бројот на населението. Како фактори на раст ги наведува технологијата, човечкиот капитал и економските мерки. Норт смета дека тие се значајни фактори за порастот на продуктивноста и за економскиот раст, но не се и основни извори на економскиот раст. За да дојдат до израз, потребно е да се изградат соодветни институционални и организациони структури.

Од овие причини, Норт (1993) дава различни мислења и тврдења во поглед на институционалниот развој. Некои од нив се следниве:

[1] Трансферот на формалните политички и економски правила на успешните Западни пазарни економии во земјите на Третиот свет и во источноевропските економии не е доволен услов за добро функционирање на економијата, а исто така и приватизацијата не е доволен услов за решавање на слабите економски резултати;

[2] Политичките институции ќе бидат стабилни само ако се поддржани од страна на организации во чиј интерес е нивното одржување;

[3] За спроведување на успешни реформи треба да се променат и институциите и верувањата во системот, бидејќи менталните модели на учесниците се тие кои ќе ги обликуваат изборите;

[4] Развојот на нормите кои ќе ги поддржуваат и озаконуваат новите правила е долготраен процес, во отсуство на такви променети норми државното уредување ќе биде нестабилно;

[5] Долгорочниот економски развој има потреба за развој на владеење на правото и задржување на граѓански и политички слободи;

[6] Неформалните ограничувања се неопходен услов за добро функционирање на економијата;

[7] Клучен водач на политиката треба да биде адаптивната, а не алокативната ефикасност;

[8] Не постои поголем предизвик од оној со кој се судира научникот од областа на општествените науки одошто е развојот на динамичната Теорија на општествените промени кои ќе пополнат многу празнини во досегашните анализи и ќе овозможат да се разбере адаптивната ефикасност.

Овие, наведените сугестии и пораки се драгоцени и за земјите во транзиција, кои настојуваат да се ослободат од едни, а да градат нови институции, кои би помогнале за постигнување побрз општествено-економски развој.

1. 2 Зклучок

Крајната оценка на Даглас Норт и неговото творештво би била дека таа претставува обид за градење на нова синтеза – поврзување на економијата со општествени и квантитативни дисциплини. За најголема заслуга на Норт се смета тоа што го свртел вниманието кон времето, кон нешто што ѝ недостасува на неокласичната (неолибералната) економија. НИЕ придонесе да се откријат некои од карактеристиките на економските промени во современиот свет, и даде одредени сугестии и насоки како да се лечат болните економии. Со тоа отвори дијалог со одделни алтернативи во економската и општествената мисла. Од аспект на економските мисли и економските теории, творештвото на Даглас Норт би го сместил меѓу еклектика и навестување на нова синтеза. Сето ова е поврзано со обидот за градење на Теорија на институции и институционални промени со чија помош се толкуваат економските резултати и се постигнува економски просперитет.

Користена литература:

1. North, Douglass C. (1981), *Structure and Change in Economic History*, New York, W.W.Norton, 1981;
2. North, Douglass C. (1990), *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge, UK;
3. North, Douglass C. (1991), "Institutions", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, (1), pp. 97-112;
4. North, Douglass C. (1993), *New Institutional Economics and Development*, Washington University, St. Louis, ([http://www.google.com/search?q=North%2C+Douglass+C%2C+New+Institutional+Economics+and+development%2C+Washington+University%2C+St.+Louis\).&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab](http://www.google.com/search?q=North%2C+Douglass+C%2C+New+Institutional+Economics+and+development%2C+Washington+University%2C+St.+Louis).&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab));
5. North, Douglass C. (1993), *Institutional Change: A Framework of Analysis*. In: S.-E. Sjostrand. *Institutional Change: Theory and Empirical Findings*. M. E. Sharpe, Armonk, NY, USA, pp. 35-46;
6. North, Douglass C. (1995), *Some Fundamental Puzzles in Economic History Development*, *Economic History*, No. 9509001, EconWPA, (<http://ideas.repec.org>);
7. North, Douglass C. (2005), *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton, NJ, USA.

УДК: 338:334.722(497.7)

ЕКОНОМИЈА И БИЗНИС: ОДНОСИ, КОНФЛИКТИ И АКТИВНОСТИ

Круме Николоски¹, Влатко Пачешкоски²

1 Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
krume.nikoloski@ugd.edu.mk

2 Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Апстракт

Бизнисот и економијата треба да имаат продуктивна улога во системот на економски и социјални интереси. Доколку е тоа така, тогаш системот е тој што овозможува да се почитуваат правата од работните односи и интересите на спротивставени субјекти во општеството. Потребно е изградба и модификација на систем од законски норми и решенија кои ќе овозможат регулирање на овие односите, особено кога интересот и конфликтот се јавува во корелација меѓу околината и бизнис економијата.

Клучни зборови: односи, конфликти, интереси, бизнис економија, законски норми.

ECONOMY AND BUSINESS: RELATIONS, CONFLICTS AND ACTIVITIES

Krume Nikoloski¹, Vlatko Paceskoski²

Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
krume.nikoloski@ugd.edu.mk

Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Abstract

Business and the economy should have a productive role in the system of economic and social interests. If it so, then the system is one that allows respectability of the rights of labour relations and the interests of opposing entities in society. It is necessary to build and modify a system of legal norms and solutions that will enable regulation of these relations, especially when interest and conflict arise in correlation between the environment and the business economy.

Kew words: relations, conflicts, activities, business economy, legal norms

1. Вовед

Во услови на пазарна економија, бизнисот е мрежа на учесници и организации чија основна цел и мотив е профитот. За негова реализација потребни се многу субјекти, корелации и односи. Во различни форми на бизнис организации односите помеѓу менаџерите се поставени, а доколку постојат степени на одговорност и меѓусебни зависности, тогаш, таквиот систем на раководење се нарекува хиерархија. Сето ова, функционално, се реализира во одреден бизнис амбиент. Конфликтите првенствено се регулираат по пат на законодавно право од областа на работните и осигурителни односи. Во законот се поставени општите правила на кои сите субјекти треба да се придржуваат (под закана за санкција), но тоа често е воопштено, па се случува на мнозинство правата да им бидат скратени. Правното регулирање на некоја проблематика претставува механизам за регулирање на меѓусебните односи. Во меѓувреме, се јавува непосакуван вакум, кога на сцена стапува деловната етика (како представа за правилното поединечно однесување, одлука или постапките на вработените во бизнис организацијата или други деловни субјекти во доменот на економијата). Не може да се даде јасен општо прифатен одговор, но може да се каже дека етичкото однесување е очекувано (од општеството или потесните општествени групи) однесување на индивидуите или организациите, поправедно и поправилно од стандардите поставени во законот. Покрај трајните се јавуваат и нови етички стандарди како што се: односот спрема вработените, заштита на животната средина, права на вработените, заштита при работа, сигурност на оние кои ги користат конкретните производи. Иста е и ситуацијата и со етичките аспекти во животот надвор од економската сфера – независно од тоа кој ги поставил тие норми. Примената на бизнис етиката во капитализмот потекнува од премолченото разбирање меѓу бизнис заедницата и државните структури. Државата, раководејќи се со идеите на либералниот капитализам во најмала можна мерка ги регулира бизнис тековите (каде што може не се меша, туку остава самиот бизнис да ги реши спорните ситуации). Во однос на индустриските спорови и нивно решавање, државата треба да создаде систем на

индустриски односи, особено во појавата на работничките конфликти. Во однос на ова, работничките конфликти се основна причина за појавата на индустриски односи. Индустрискиот напредок е невозможен без соработка на работните и хармонични односи.

1.1 Односи, конфликти и активности

Бизнис раководењето е посебно издвоена функција или се наоѓа во рамките на поширок поим на управување со човекови ресурси, во модерното сфаќање на менаџментот тоа е посебно нагласено. Новата парадигма на менаџментот се темели на фактите дека на крајот на минатиот век направени се значајни промени кои влијаат на сите човечки активности. Бизнис функцијата на менаџментот е главна функција во секоја фирма или организација. Без оваа функција не може да има воспоставен систем на координација помеѓу организациските единици ниту помеѓу поединците на различни хиерархиски нивоа. Бизнис активностите на менаџментот ги опфаќа сите останати функции бидејќи им дава насоки кон заедничките цели и ги координира сите активности и сите извршители за остварување на тие цели. Концептот на поделба на работните процеси на функции кои содржат сродни активности присутен е во сите теории за менаџмент, без разлика на тоа со кое име се означува функцијата на управување и раководење. Ваквите работни активности се поврзани со управување на работните односи. Тие се процесот на соработување со вработените кои ги претставува синдикатот. Организациите најчесто претпочитаат нивните вработени да не се здружуваат во синдикати бидејќи синдикатите ја ограничуваат слободата на управување, што е тотално спротивно на конвенциите и препораките на Меѓународната организација на трудот. Затоа, целта на колективното договарање е да постигне подеднаков успешен работен договор и за управувањето и за синдикатот. Договорот содржи согласност за прашања како што се платите, часовите, условите за вработување, унапредувањата, отпуштањата, дисциплината, надоместоците, одмор, прекувремена работа, и друго. Парадоксот во Република Македонија е што во приватните и странските фирми не постои синдикално здружување, а уште повеќе што овие фирми не се законски обврзани да го исполнат правото на работниците да си ги заштитат своите интереси. И затоа, се врши класична експлоатација на работничката класа. Зошто? Затоа што нема систем на индустриски односи и работните конфликти меѓу менаџментот (работодавачите) и ангажираните работници во индустриските фирми се решаваат во судовите, односно не се решаваат со години. Во случајов, не постои ни законско решение за уредување на индустриските спорови и конфликти.

Од аспект на општествената одговорност на фирмата или на организацијата е да ги промислат своите постапки во однос на целокупното опкружување и да поднесат одговорност за последиците од нивното однесување кое ги има врз околината. Сите тие постапки се надгледуваат во контекст на остварување на резултатите, односно од методи и постапки на бизнисот до постигнување на економски резултати. Одделни држави се поврзаа во цврсти регионални сојузи како би можеле да ги зголемат пазарите и да овозможат полесен проток на идеи, луѓе и материјални добра. Демократската свест е зголемена во поголем број развиени држави, така што човековите права достигнале ниво потребно за афирмација на поединецот и малцинствата во секоја заедница. Со тоа, променети се односите на работодавец – работник, со што е зголемена општествената одговорност и постигнувањето на заедничките цели во фирмата или организацијата. Во Македонија, односите работодавец – работник се максимално запоставени. Исто така, станува јасно дека покрај поединечните економски интереси, постојат и општи интереси, потоа и општествени, и етичкото однесување, кои исто така неопходно е да се негуваат за да може човековата заедница да напредува понатаму. Но, повторно сето ова не е случај со Македонија затоа што не постои интерес за создавање на структура на модерен индустриски односи. Имено, од структурна гледна точка, модерните индустрии може да се разгледуваат и како: систем од принципи, правила, правни норми, институции, организации, барања, процедури, овластувања, инфраструктура и институционална рамка за спроведување на интеракцијата или взаемното дејство помеѓу учесниците во нив претставници на државни органи, организациите на работниците и организациите на работодавците, како и односи помеѓу работниците и работодавците

Оттука, општеството бара од бизнис заедницата да биде економска институција која произведува добра и услуги од кои општеството има задача да ги задоволи човековите потреби или ги продава по адекватна цена за која општеството смета дека претставува вредност на добрата, а од друга страна да ѝ обезбеди на бизнис заедницата да реализира соодветен профит, развој и награда за поединечните економски субјекти, односно инвеститорите. Исто така, секој општествено економскиот систем треба да му овозможи на бизнисот да има продуктивна улога во системот. Државата, по пат на законска регулатива, ги поставува основните правила по кои би се согледала функционалноста на бизнисот, и истовремено да ги санкционира сите фирми кои не ги почитуваат истите правила. Во Македонија, државата нема создадена ниту механизам за контрола и почитување на колективните договори од страна на бизнисот, односно фирмите. Нема механизам на контрола, нема механизам на санкција. Основната цел на современите индустриски односи е да се постигне оптимална рамнотежа помеѓу економските и

социјалните интереси на субјектите и нивните учесници, меѓу економските и социјалните императиви во разработката и спроведувањето на економските и / или социјалните политики, регулирањето на трудот, работните односи и социјалната сигурност, како и подигнување на животниот стандард на работниците и членовите на нивните семејства. Оваа рамнотежа, во секоја земја којашто ги практикува индустриските односи е предуслов за: зачувување на социјалниот мир, и постигнување на посакуваната социјална стабилност во земјата. Само на овој начин можеме да раговараме за цивилизирано и одговорно општество.

Државата ги вклучува сите контролори, инспектори, даночници, регулатори, државни органи и други државни тела кои санкционираат и казнуваат. Од една страна бизнис елитата на Владата гледа како на пречка, односно некој кој одолговлекува и неефикасно се однесува, некој кој пркоси на економскиот напредок, кој има моќ сè да запре, а малку моќ нешто да започне. Од друга страна, бизнис елитата има свои лоби групи во телата на владата преку кои сакаат и настојуваат да ги реализираат нивните интереси. Како и да е, државата и бизнисот имаат спротивставени интереси, но сепак, тие се меѓусебно поврзани во функционирањето на социјално-економскиот систем. Секогаш е запоставена улогата на синдикалните организации. А јавноста е таа која има главна улога во комплексната шема на интеракција меѓу бизнисот и Владата. Сепак, индустриските односи се тие кои овозможуваат правна рамка за реализирање на овие спротивставени интереси преку постигнување компромис. Во однос на ова, една од најконтроверзните интервенции на државата во бизнисот е директната регулација, која најчесто се согледува во контрола на природните монополи и негативните екстерналии и во реализација на социјалните цели кои Владата ги постигнува со правото на регулација. Трендот на дерегулацијата се пренесе и во новата деценија. Како и секогаш, лошото искуство во клучните индустриски гранки доведува да се постави прашањето: Дали Владата оди предалеку во однос на регулацијата?

Меѓу групите на стејкхолдери се и потрошувачите кои завземаат исто така важно место. Во потрошувачкото друштво бизнисот мора да биде внимателен на проблемите кои настануваат во врска со потрошувачите. Конзумеризмот се појавил кога бизнисот открил дека маркетингот е клуч на успехот. Информирањето на потрошувачите е исклучително важно (посебно рекламите), покрај тоа што се појавуваат многу проблеми заради честата злоупотреба на рекламирањето, прикривање на фактите, пренагласување и пораки со психолошки подтекст. Организациите се натпреваруваат за привлекување на потрошувачите со нивните производи и услуги, и затоа обучувањето на вработените е да бидат одговорни кон потребите на потрошувачите, а тоа е клучно за сите организации. Постојат многу закони кои ги заштитуваат потрошувачите од фирмите кои се обидуваат да обезбедат опасни и некавалитетни производи. Законите постојат за да им овозможат на потрошувачите да ја тужат компанијата чии производи ги повредуваат или им штетат, како што е неисправна гума или возило. Законските регулативи ги присилуваат фирмите јасно да ги обелоденат каматните стапки со кои ги оптоваруваат набавките – важен скриен трошок, кои потрошувачите често не го предвидуваат во нивните одлуки за набавување. Секако дека денес многу компани се гонат за прекршувања во однос на ова. Тука се и останатите информации за производот (гаранции, пакувања и обележување) кои се предмет на регулација од страна на Државата или/и саморегулација. Правата на потрошувачите вклучуваат право на сигурност и квалитет на производот. Производите кои се купуваат или користат да не бидат штетни по животот и здравјето. Потрошувачите да бидат известени, да знаат во полна мерка што е всушност секој производ, што содржи, како треба да се користи, кои мерки треба да се превземат при ракување со него. Ова право посебно е поврзано за рекламата, маркирањето на производот и неговото пакување. Потрошувачите имаат право и секако им е дадена можноста да ги искажуваат впечатоците и мислењето за конкретен производ, а особено доколку се незадоволни со одреден производ или услуга. Фирмата или организацијата од аспект на општествената одговорност, е начинот на кој менаџерите и вработените во фирмата ја гледаат нивната должност и обврска, за да донесат одлуки, кои ја штитат, зголемуваат, и благосостојбата на стејкхолдерите и општеството во целина. Затоа се бараат информации за резултатите на фирмата за општествената одговорност и одговорноста за животната средина, кои ќе им помогнат на луѓето да донесат одлука од кои фирми да купат, во кои да инвестираат и за кои да работат. Ова е една од причините зошто фирмите мора да имаат позитивно влијание на општеството по пат на: донација, вработување, парични придонеси, како и придонеси кои го финансираат образованието, културата и сл. Кога не постојат закони кои определуваат како фирмата да се однесува кон стејкхолдерите, менаџерите треба да одлучат која е правилната, етичката и општествено одговорна работа која треба да ја извршат.

Во овој контекст, клучни се вработените, односно работниците во различни форми на бизнис организација. Правата на вработените денес се од голема важност, заради: растењето на технолошкиот ризик, инвазијата на компјутерите, професионалците со различен степен на лојалност и заради мобилноста на вработените. Законските права на вработените се резултат на специфични закони или статути усвоени од страна на одредена држава или локална власт. Со тоа вработените добиваат одредени законски права, какви што се еднаквите можности за вработување, колективните договори и безбедност

на работното место. Во однос на правата и обврските на вработените, тука се и договорните права и договорите за работа и друго. Централните права на вработените се: да не бидат отпуштени без причина, право на еднаков третман и слобода на говор. Тука се и правата: на работно место и правото на здравје, интелектуална сопственост, арбитража и друго, со цел да се избегне дискриминацијата по кој било однос.

Да сублимираме: светската практика покажува дека политичката демократија, пазарна економија и индустриските односи се неделиви. Ниту еден од овие три системи не може да ги постигне своите вистински цели ако другите два системи не ги постигнуваат своите цели. Со други зборови, не може да има политичка демократија и пазарна економија доколку не постои ефикасен и функционален систем на индустриски односи.

1.2 Заклучок

Денес бизнисот и економијата се појавуваат во сите организирани дејности, независно дали станува збор за профитни или непрофитни фирми, а тоа значи дека менаџментот е предмет на постојани проучувања, односно постојано се менува и дополнува. Еден општествено-економски систем треба да му овозможи на бизнисот и економијата да имаат продуктивна улога во истиот тој систем. Доколку е така, тогаш системот на индустриски односи овозможува да се почитуваат правата, одговорностите и интересите на трите спротивставени субјекти со цел да се дојде до општ интерес. Воспоставувањето на систем на индустриски односи со соодветни законски процедури, права, норми и критериуми ќе доведе до постигнување на економски резултати и благосостојба. Создавањето на потребниот системски механизам ќе придонесе за почитувањата на правата и економските и социјални интересите во бизнис секторот и пошироко, а тоа ќе овозможи сузбивање на криминалот, корупцијата и достигнување на повисоко ниво на правна држава и социјален мир.

Користена литература:

1. Allen, Mathew, and Patrick Wright. 2007, "Strategic Management and HRM". In Peter Boxall, John Purcell, and Patrick Wright, eds., *Oxford Handbook of Human Resource Management*, Oxford University Press.;
2. Blanpain, Roger. 2001, *Labor Law, Human Rights, and Social Justice*, New York: Kluwer Law International;
3. Brown, W., A. Bryson, J. Forth and K. Whitfield (2009), *The Evolution of the Modern Workplace*, Cambridge University Press, Cambridge;
4. Dundon, T. and D. J. Rollinson (2004), *Employment Relations in Non-union Firms*, Routledge, London;
5. Hyman, R. (2001), *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class and Society*, Sage;
6. Robert L. Mathis, John H. Jackson (2008), *Human Resurce Management*, Thomson South Western;
7. Sisson, K. (2007), 'Revitalising industrial relations: making the most of the "institutional turn"', *Warwick Papers in Industrial Relations*, No. 85, University of Warwick, Coventry;
8. Wood, S., S. Moore and K. Ewing (2003), 'The impact of trade union recognition under the Employment Relations Act 2000–2002', in *Representing Workers: Trade Union Recognition and Membership in Britain*, H. Gospel and S. Wood (eds), Routledge, London.